

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO2 – M22z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Томишинець Таміла Василівна

Керівник:
Третяк Наталя Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент:
Гордійчук Мар'яна Сидорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів.....	7
1.2. Характеристика понять «арт-терапія» та «засоби арт-терапії».....	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ	40
2.1. Організація та процедура дослідження.....	40
2.2. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	54
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Поступове входження вищої національної освіти до європейського освітнього простору та концептуальні зміни у структурі й змісті вітчизняної загальної середньої освіти зумовлюють потребу в якісному оновленні підготовки майбутніх учителів, що базується на положеннях законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014).

За останні роки відбулися суттєві зміни в системі початкової школи: затверджені нові Державні стандарти початкової освіти, створені варіанти нових навчальних програм і підручників, визначені об'єкти, функції, види контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Водночас, в учнів початкових класів спостерігається тенденція зниження рівня мотивації до навчання. У багатьох першокласників виникають проблеми у процесі адаптації до школи, що супроводжується в окремих випадках негативним ставленням їх батьків до організації освітнього процесу у початковій школі. Адекватно реагувати на зміни може вчитель із високим рівнем розвитку дослідницьких якостей, знань та вмінь, що сприяє швидкому освоєнню нового інформаційного поля, дає можливість приймати нестандартні рішення, діяти творчо й ефективно. Тому важливою є переорієнтація підготовки майбутнього вчителя з просвітництва до ролі дослідника, агента змін, здобувача ефективних засобів освітньої діяльності в інтересах дитини, про що наголошується в Концепції «Нова українська школа» (2016).

На вчителя початкової школи покладено відповідальність розвивати творчу особистість учня, виявляти його здібності, створювати сприятливу атмосферу на уроках, формувати систему морально етичних цінностей. Учні потребують учителів, які будуть їх розуміти і навчати творчо. У цьому контексті набуває актуальності проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії, яка надасть можливість майбутньому вчителю творчо вирішувати професійні завдання, удосконалювати процес навчання та виховання школярів.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що психолого-педагогічною наукою накопичено значний досвід підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Вивченню питань професійної підготовки педагога приділяли увагу такі вчені, як: А. Алексюк, В. Беспалько, І. Бех, В. Бондар, М. Васильєва, А. Вербицький, А. Губа, С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Дичківська, О. Дубасенюк, М. Євтух, С. Єрмаков, О. Жерновникова, О. Жукова, Л. Зеленська, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Кремень, О. Іонова, Л. Кайдалова, Н. Кузьміна, С. Лобода, В. Лозова, О. Малихін, А. Маркова, Н. Ничкало, Л. Перетяга, О. Пехота, О. Попова, І. Прокопенко, О. Романовський, С. Сисоєва, С. Ткачов, Н. Шиян, Л. Штефан та ін. Проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи обґрунтовано в дослідженнях В. Бондаря, О. Олійник, Л. Хомич, Л. Хоружої, М. Шкабаріна, А. Шульги та ін. Особливості організації освітнього процесу в початковій школі відображені у працях Т. Байбари, Н. Бібик, М. Вашуленка, Н. Ігнатенко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей учнів розглянуто у дослідженнях Д. Гілфорда, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, В. Тименка, Е. Торенса та ін. У контексті нашого дослідницького задуму заслуговують на увагу наукові розробки психолого-педагогічних аспектів арт-терапії (Л. Аметова, Г. Бурковський, М. Бурно, А. Грішина, Б. Карвасарський, Т. Кісельова, О. Копитін, Л. Лебедева К. Рудестам, О. Сорока, Р. Хайкін та ін.).

Водночас, аналіз наукових розвідок із окресленої проблеми засвідчує, що проблема підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії не була предметом спеціального наукового дослідження. Глибина й темпи здійснення перетворень у галузі вищої освіти не задовольняють вимог і потреб ані суспільства, ані держави, ані особистості, що ускладнюється наявністю *суперечностей* між:

- зростанням вимог суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчого потенціалу молодших школярів в умовах модернізації національної системи освіти і недосконалістю нормативного та навчально-методичного забезпечення

цього процесу;

- потребою впровадження в навчальний процес початкової школи засобів арт-терапії і недостатньою дослідженістю її теоретичних основ;
- необхідністю розвитку творчого потенціалу молодших школярів і неготовністю вчителів до творчої діяльності з учнями шляхом використання засобів арт-терапії;
- потребою реформування освітньої галузі, що передбачає впровадження в освітній процес початкової школи засобів арт-терапії, та відсутністю у майбутніх учителів спеціальних знань і практичних умінь використовувати їх у професійній діяльності.

Отже, актуальність означеної проблеми, необхідність подолання виявлених суперечностей, недостатній рівень її теоретичної та практичної розробленості зумовили вибір теми дослідження **«Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії»**.

Мета дослідження – розглянути особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами арт-терапії.

Об’єкт дослідження – педагогічний процес розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «Мова і література».

Предмет дослідження – методика та модель розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «Мова і література» засобами арт-терапії.

Гіпотеза дослідження від адекватності технології роботи, умов організації навчально-виховного процесу, професійності вчителів залежить розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисципліни освітньої галузі «Мова і література» засобами арт-терапії.

Завдання дослідження:

1. З’ясувати суть понять «творчий потенціал молодших школярів», «арт-терапія», та психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.
2. Проаналізувати наукові праці з досліджуваної проблеми.
3. Уточнити категоріальний апарат дослідження.

4. Дослідити стан і проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисципліни освітньої галузі «мова і література».

5. Розробити й експериментально перевірити модель розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «мова та література та довести її ефективність засобами арт-терапії.

У відповідності з визначеними завданнями в магістерській роботі застосовано загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи (аналіз педагогічної літератури, спостереження, опитування), за допомогою яких було зібрано дані для порівняльного аналізу результатів дослідження і зроблено відповідні наукові висновки.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у поглибленому дослідженні розвитку творчих здібностей на уроках української мови та літератури засобами арт-терапії.

Експериментальна база дослідження: учні 2-В та 2-Г класів Кам'янець-Подільського ліцею №9 ім. А.М. Трояна Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької обл.

Практична значущість роботи визначається тим, що результати дослідження можуть бути використані на практиці для розвитку творчих здібностей на уроках української мови та літератури засобами арт-терапії. Здобуті результати можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів у професійній підготовці студентів; для розробки навчально-методичних посібників, методичних комплектів, дидактичних матеріалів тощо.

Апробація та впровадження результатів роботи здійснювалася через участь у науково-практичних студентських конференціях, а також публікацію тез доповідей у збірнику матеріалів наукових досліджень студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Апробація матеріалів дослідження частково впроваджувалася під час проходження педагогічної практики. Основні положення, результати дослідження обговорювалися під час виступів на кафедрі теорії та методик початкової освіти.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези й дало підстави для формулювання таких висновків відповідно до поставлених завдань:

1. Визначено суть поняття «розвиток творчого потенціалу молодших школярів» як багатоаспектний, складний процес, спрямований на розкриття творчих здібностей молодших школярів шляхом забезпечення оптимальних умов для прояву молодшими школярами власних індивідуально-типологічних особливостей освітньої діяльності, формування у них потреб в самореалізації.

Психолого-педагогічними особливостями розвитку творчого потенціалу молодших школярів є: розвинена творча уява, скерована на створення нових образів; здатність до моделювання нових оригінальних об'єктів та ситуацій; підвищена сенситивність до нового, здатність надавати новим знанням емоційного забарвлення, виявляти естетичні почуття у процесі пізнання; відмінна пам'ять, що є запорукою ефективного творчого мислення.

Доведено, що для розвитку творчого потенціалу молодших школярів слід використовувати на заняттях у початковій школі засоби арт-терапії. У дисертації визначено суть поняття «арт-терапія» як інноваційну освітню технологію розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами музичного, художнього, хореографічного та народного мистецтва, а саме малюнком, музикою, казкою, танцем, грою тощо. До засобів арт-терапії віднесено: пісочну терапію, казкотерапію, музикотерапію, танцювально-рухову терапію, кінотерапію, фототерапію, що мають свої особливості, характеризуються внутрішньою спорідненістю, прагнуть до взаємодоповнення, спрямовані на розвиток творчого потенціалу молодшого школяра.

2. На підставі аналізу науково-педагогічних праць визначено суть підготовки до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії як складову професійно-педагогічної підготовки, яка передбачає формування мотивів та потреб, опановування знаннями, вміннями та

навичками, розвиток професійних і особистісних якостей, творчого мислення.

З'ясовано, що результатом підготовки до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії є відповідна готовність, яку в роботі визначено як стійку інтегративну особистісно-професійну здатність майбутнього вчителя, що характеризується наявністю мотивації та потреб до розвитку творчого потенціалу молодших школярів, набутими знаннями, уміннями та навичками, передбачає його творчий саморозвиток, самореалізацію та рефлексію.

3. Теоретично обґрунтовано технологію підготовки молодших школярів до розвитку творчого потенціалу засобами арт-терапії, яка ґрунтується на системному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, культурологічному та компетентісно-креативному підходах.

У процесі дослідження виявлено педагогічні умови, що забезпечують ефективне функціонування технології розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії: формування у школярів мотивації до застосування арт-терапії на уроках; цілеспрямоване наповнення змісту підготовки учнів початкової школи творчим компонентом з метою їхнього творчого розвитку засобами арт-терапії; організація навчально-методичного супроводу підготовки молодших школярів до розвитку творчого потенціалу засобами арт-терапії.

Експериментально доведено ефективність розробленої технології, оскільки в результаті педагогічного експерименту відбулися кількісні зміни показників, які показали значущі якісні перетворення у свідомості й поведінці молодших школярів, що засвідчило суттєву позитивну динаміку їхньої готовності до розвитку творчого потенціалу засобами арт-терапії. Статистичним підтвердженням цього стали кількісні показники в експериментальній групі: з 2,2% до 31,6% зросла кількість учнів початкової школи з високим рівнем сформованості готовності (приріст – 29,4%); з 31,0 до 64,8% (на 33,8%) збільшився індекс середнього рівня сформованості у готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; з 66,8 до 3,6% (на 63,2%) зменшилася кількість учнів з низьким

рівнем сформованості готовності. Динаміка змін відповідних показників у контрольних групах – значно нижчі.

4. Уточнено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-творчий, рефлексійно-результативний), показники (інтерес до арт-терапії; позитивне ставлення до арт-терапії; наявність мотивації до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; розуміння можливостей використання засобів арт-терапії для розвитку творчого потенціалу молодших школярів; системність, повнота і ґрунтовність знань; умінь; здатність учителями використовувати засоби арт-терапії у роботі з молодшими школярами; наявність творчого мислення; здатність адекватно оцінювати власну діяльність; контроль, самоконтроль, оцінка та самооцінка процесу й результатів здійсненої діяльності з метою подальшої їх переоцінки) й рівні сформованості готовності розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в аспекті розробки навчально-методичного супроводу процесу підвищення розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії; здійснення ґрунтового аналізу зарубіжного досвіду формування творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. Вища освіта України. Київ. 2014. № 1. С. 5–9.
2. Бергсон А. Творча еволюція [перекл. з фр. Р. П. Осадчука]. Київ. 2010. 235 с.
3. Бех І. Д. Молодший школяр у вікових закономірностях. Початкова школа. Київ. 2015. № 1. С. 10–13.
4. Беляєва М. Арт-педагогіка для вчителя. Освіта України. Київ. 2014. №1-2. С. 6-12.
5. Бик А. Модернізація післядипломної педагогічної освіти : методологічний дискурс. Післядипломна освіта в Україні. Київ. 2015. – №1. С. 3–5.
6. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ. 2018. 684 с.
7. Васильєва М.П. Проблема свободи вибору і відповідальності: філософський аспект. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ. 2012. Випуск 2 (6). С.73-80.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ. 2017. 1736 с.
9. Волик О. Ю. Післядипломна підготовка вчителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 2017. 296 с.
10. Волярська О. С. Впровадження технологій інноваційного навчання в процес професійної підготовки педагогів: досвід та проблеми. Вища освіта України. 2010. Дод. 4, т. IV (22): Тем. вип. : Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. С. 13–22.
11. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис... доктора пед. наук : 13.00.04. Харків. 2016. 579 с.
12. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. К., 2008. 278 с.

13. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ. 1997. 376 с.
14. Гордуз Н. О. Інтерактивні технології у підготовці вчителів початкової школи. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. Вип. 43, ч. 2. С. 28–35.
15. Григорій Сковорода : повна академічна збірка творів / под ред. проф. Л. В. Ушкалова. Харків. 2010. 1400 с.
16. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя. 2016. 331 с.
17. Даниленко Л. І. Інноваційні зміни у системі післядипломної освіти педагогічних працівників. Імідж сучасного педагога. Київ. 2019. №8. С. 51–54.
18. Данилова Л. В. Формування особистості нового типу. Шлях освіти. Київ. 2021. № 3. С. 26–28.
19. Державний стандарт початкової загальної освіти: URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
20. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. Київ. 2008. 1040 с.
21. Євтух М. Б., Волощук І. С. Забезпечення якості вищої освіти важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства. Педагогіка і психологія. Київ. 2018. №1. С. 70–74.
22. Жерновникова О. А. Дидактична підготовка майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників: теоретичний та методичний аспекти : монографія. Харків. 2015. 404 с.
23. Жлудько В. М. Формування готовності майбутніх учителів до навчання ігрового дизайну учнів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів. 2015. 343 с.
24. Жукова О. А., Стратілат В. Ф. Розвиток творчих здібностей дитини засобами образотворчого мистецтва (на прикладі аналізу змісту рубрик дитячої публіцистики). Scientific Journal «ScienceRise». Тернопіль. 2016. Вип. 2/5(19). С. 29-36.

25. Закон України « Про вищу освіту». Освіта, (1556-VII). URL : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/list/1/>.
26. Інтелектуальні ігри в навчанні молодших школярів (на матеріалі української мови) / [авт.-уклад. Н. В. Кудикіна, Р. М. Михайленко]. Київ. 2019. 48 с.
27. Калюжна Ю. І., Яновська Т. А. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Наука і освіта. Київ. 2014. №6. С. 61–66.
28. Киричук О. В., Тарасюк С. О. Психологічні особливості Я-концепції безробітного : навч.-метод. посіб. Київ. 2012. 148 с.
29. Клименко В. В. Механізми розвитку творчості. Обдарована дитина. Київ. 2013. №1. С. 2–11.
30. Ковінько А. В. Мотиваційний критерій професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до використання арт-терапії у навчально-виховному процесі. Педагогічний альманах. Херсон, 2016. Випуск 29. С. 136-142.
31. Ковінько А. В. Народнознавча та краєзнавча робота в ДНЗ: сучасний стан. Методологія сучасних наукових досліджень: матер. XII наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 10-11 листопада 2015 р.). Харків. 2015. С. 29-30.
32. Ковінько А. В. Суть та технології застосування арт-терапії у роботі з молодшими школярами. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя. 2016. Вип. 50 (103). С.315-321.
33. Ковінько А. В. Арт-терапія як технологія розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя. 2016. Вип. 51 (104). С.368-374.
34. Ковінько А. В. Дослідження питання впливу арт-терапії на розвиток, формування та становлення особистості. Суспільні дослідження у 21 сторіччі : матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (25 березня 2017 р., Краматорськ). Вінниця. 2017. С.39-41.
35. Ковінько А. В. Застосування ІКТ при розвитку творчого потенціалу молодших школярів. STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку молодших школярів: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (28 жовтня 2016 р.,

Херсон). Херсон. 2016. С. 125-127.

36. Ковінько А. В. Обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. Педагогіка та психологія. Харків. 2016. Вип. 54. С.179–186.

37. Ковінько А. В. Проблеми розвитку творчих здібностей особистості. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (11 квітня 2017 р., м. Харків). Харків. 2017. С. 313-314.

38. Ковінько А. В. Реалізація технології підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії. Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (18 листопада 2016 р., Херсон). Херсон. 2016. С. 234-236.

39. Ковінько А. В. Суть поняття «творчий потенціал школяра» : теоретичний аспект. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 52 (105). С.391-397

40. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : дис канд. пед. наук :

41. 13.00.04. Житомир. 2017. 335 с.

42. Коновальчук В. І. Генеза концепту творчості у системі філософських знань. Черкаси, 2015. URL : <http://int-konf.org/konf082015/1122-kandidat-psihologchnih-nauk-konovalchuk-v-geneza-konceptu-tvorchost-u-sistem-filosofskih-znan.html>.

43. Корсак К. Європейський простір вищої освіти і Україна у XXI столітті : Завдання, що постають перед Україною в зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. Вища школа. Київ. 2015. № 1. С. 47– 56.

44. Криволап О. Ю. Розвиток творчої активності учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. European cooperation. Київ. 2016. №9(16). С. 56–63.

45. Кушик М. Л. Дидактичні основи фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах України (друга половина XIX початок XX ст.): автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси. 2019. 20 с.

46. Луніна В. Ю. Розвиток творчого потенціалу вчителя в умовах Центру освітніх інновацій інституту післядипломної педагогічної освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 2016. 336 с.
47. Луначек В. Е. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Херсон. 2012. 572 с.
48. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Запоріжжя. 2017. Вип. 41. С. 217–225.
49. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-є вид., перероб. та допов. Київ. 2018. 272 с.
50. Мариновська О. Я., Назарук Н. В. Психологічна готовність педагогічного колективу школи до дослідно-експериментальної роботи. Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти. Київ. 2014. –№ 3(17). С. 168–174.
51. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. Київ. 2010. 200 с.
52. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир. 2016. 320 с.
53. Навчання : нові стратегії розвитку / Упоряд. Г. Сиротенко. Київ. 2017. 128 с.
54. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / за заг. редакцією В.І. Лозової. Херсон. 2012. 348 с.
55. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
56. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. Педагогіка і психологія. Київ. 2018. №1. С. 57– 69.
57. Носаченко Т. Б. Формування в молодших школярів конструктивних умінь у процесі навчання образотворчого мистецтва і художньої праці : дис... канд. пед. наук: 13.00.09. Київ. 2016. 199 с.
58. Осадчук Л.О. Спосіб життя оригамі: оригамі в педагогіці та арт-терапії.

Простір арт-терапії: разом з вами. К., 2006. Вип. 2. С. 54-60.

59. Павленко Н. О. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання інтерактивних педагогічних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 2018. 21 с.
60. Пастир Ю. І. Підготовка майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси. 2010. 22 с.
61. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографі. 2-е вид. доп. та перероб. Миколаїв. 2016. 272 с.
62. Прокоф'єва М. Ю. Індивідуалізація та диференціація навчання молодших школярів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Сімферополь. 2013. 222 с.
63. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / [уклад.: С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало та ін.]; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ. 2000. 381 с.
64. Професійно-педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / [за ред. О. А. Дубасенюк] Житомир. 2011. 412 с.
65. Радкевич В. О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю : монографія / Валентина Радкевич ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : УкрІНТЕІ, 2010. 424 с.
66. Резван О.О. Формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі : монографія. Херсон. 2014. 402 с.
67. Решетник С. М. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України до службової діяльності. Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. №2(8). С. 217-223.
68. Рибалка В. В. Психологія і педагогіка праці особистості: посібник. Кіровоград. 2013. 128 с.
69. Руденька Т. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців мистецького напрямку засобами арт-педагогіки як науково-теоретична проблема. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир. 2013. Вип. 1 (67). С. 85–89.

70. Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Початкова школа. Київ. 2019. № 8. С. 1–6.
71. Савченко О. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя. Шлях освіти. Київ. 2012. № 3. С. 2–6.
72. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. [2-ге вид.]. Київ. 2013. 504 с.
73. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. Київ. 2015. 360 с.
74. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2-х т. Т. 2. Київ. 1973. 574 с.
75. Соколова С. В. Критерії, показники та рівні сформованості правової культури майбутніх інженерів-педагогів. Педагогіка вищої та середньої школи: Кривий Ріг. 2013. № 38. С. 270–273.
76. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Тернопіль. 2016. 534 с.
77. Сорока О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: теоретико-методичні основи: монографія. Тернопіль. 2015. 350 с.
78. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям К., 1971. 244 с.
79. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори в 5 т. Київ. 1976. Т.2. 486 с.
80. Суценок Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 теорія і методика професійної освіти. Київ. 2019. 20 с.
81. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. / К. Д. Ушинський/ Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / [за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та ін.]. Київ. 1983. 488 с
82. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ. 2014. 45 с.
83. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-

- філософської рефлексії : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Херсон. 2018. 428 с.
84. Шевчук Т. О. Формування емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів у художньо-ігровій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 Київ. 2020. 21 с.
85. Щербак О. І. Теоретичні і методичні засади професійно-педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ. 2012. 471 с.
86. All Our Futures: Creativity, Culture and Education : Report / National Advisory Committee on Creative and Cultural Education. Sudbury, 1999. 242 p.
87. Atkinson J.W., Raynor J.O. Motivation and Achievement. N.Y., 1974. 343 p.
88. European Commission. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Brussel: European Commission, 2005. URL: http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/principles_en.pdf.
89. Federighi P. Non-formal Education. Glossary of Adult Learning in Europe. Hamburg, 1999. 130 p.
90. Global Employment Trends 2014: Risk of a jobless recovery? / International Labour Office. Geneva: ILO. 2014. 126 p.
91. Kovinko A. V. Modern educational technology training. Journal of Advocacy, Research and Education. Ghana, 2016. Vol. 7. P. 169-174.
92. Sas N. N. Vision component of training future leaders of educational institutions in innovative management. Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. Budapesht, 2013. № 9. P. 130–136.
93. Shapoval R. V. Ukrainian Higher Education Law: Key Highlights and Relationships with Lithuanian Science and Study Policy. Lietuvos edukologijos universitetas. Pedagogika. 2016. T. 121, № 1. P. 198–208.
94. The Lisbon European Council an Agenda of Economic and Social Renewal for Europe. Contribution of the European Commission to the Special European Council in Lisbon, 23 24th March 2000. Brussels, 28 February 2000. 73 p.
95. Young M. Instructional design for situated learning. Educational Technology Research and Development. 1993. 41 (1). P. 43–58. URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF02297091page-1>.